

II ■ NEJSTARŠÍ OPEVNĚNÍ PRAHY

Raně středověké opevnění Pražského hradu, Hradčan a Malé Strany

Raně středověká pražská sídelní aglomerace náležela již od svého rozmachu na počátku 10. století k předním mocenským centrům tehdejší Evropy. Taková centra vznikla kolem sídel panovníků a jejich bezprostředního zázemí, hradbami chráněného předhradí, zajišťujícího jejich základní provoz. Typickým a na první pohled viditelným znakem rezidence a jejího předhradí byly mohutné hradby, zabezpečující jejich ochranu, a tedy i naplňování jejich základních – správních, politických a ekonomických funkcí. K těmto opevněným areálům se přimykalo různě členité podhradí osídlené včetně řemeslnicko-zemědělských osad v nejbližším okolí.

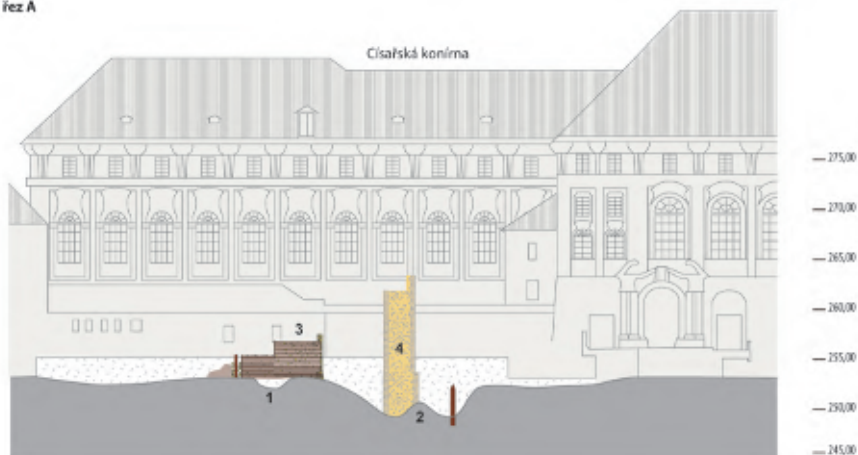
Ani Praha nebyla výjimkou, pokud jde o rezidenci tyčící se nad pražskou kotlinou a na ni navazující předhradí, které se rozkládalo v západní část hradčanského ostrohu. Výjimečná byla ale rozsáhlým podhradím, které bylo podle archeologických výzkumů z posledních let na rozdíl od center s obdobnými funkcemi chráněno opevněním stejně mohutným, či dokonce

větším než panovnická rezidence. Trojdielný areál, obklopený masivními hradbami, se zpočátku rozprostřel na ploše nejméně 30 hektarů. Podhradí se postupně rozvíjelo a zřejmě již v průběhu 10. století zabralo takřka celý prostor dnešní Malé Strany. Přesný rozsah opevněného západního hradčanského předhradí na rozdíl od malostranského podhradí neznáme. V období svého největšího rozmachu mohla celková opevněná plocha historického jádra pražské aglomerace zahrnující hradčanský ostroh (ca 14 hektarů) a přilehlý, tzv. malostranský amfiteátr (25 hektarů) dosáhnout impozantních rozměrů okolo 40 hektarů. Přitom raně středověké opevněné malostranské podhradí předčilo svou rozlohou, a to o třetinu plochy, raně gotickou Malou Stranu (Nové, později Menší Město pod Pražským hradem), založenou Přemyslem Otakarem II. v roce 1257 v jeho prostoru. Kamenná městská hradba dokončená v průběhu 2. poloviny 13. století vymezovala areál o rozloze pouhých 18 hektarů (→VII). Praha tak v době vlády prvních přemyslovských knížat náležela k nejrozlehlejším opevněným centrům své doby. Přírodními kulisami

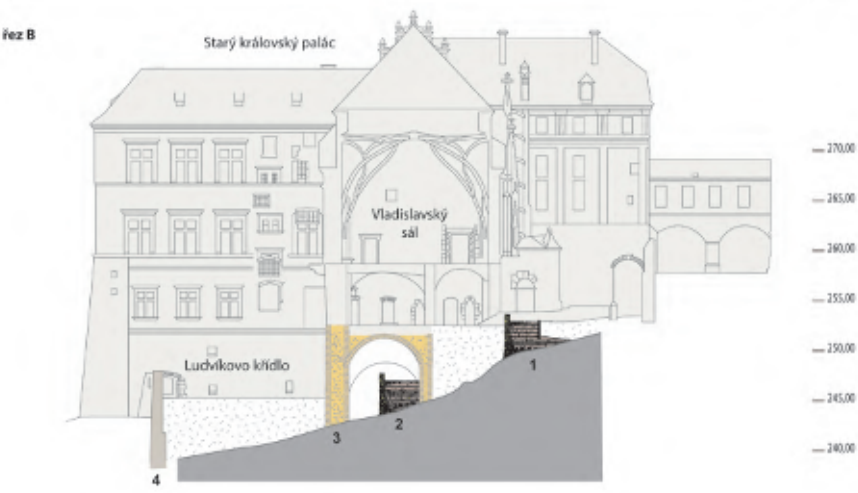

▲ Opevnění pražské levobřežní aglomerace v 10.–11. století. 1 – průběh nejstarší známé linie hradby Pražského hradu; 2 – předpokládaný rozsah opevnění hradčanského předhradí; 3 – možné vnitřní členění plochy hradčanského předhradí; 4 – opevnění podhradí; 5 – předpokládané první rozšíření podhradí; 6 – jižní linie opevnění podhradí po dalším rozšíření k jihu; 7 – předpokládaná fortifikace u hrany zaniklého koryta Vltavy; 8 – prostor nástupiště na most s doloženou dřevěnou komunikací; a – známé úseky dřevohliněné hradby (zčásti rekonstruováno); b – předpokládané úseky dřevohliněné hradby; c – známé nebo předpokládané příkopy; d – předpokládané brány; e – předpokládaná poloha dřevěného mostu přes Vltavu; f – dokumentované linie řezů A, B, C, D, E. Podle podkladů autorů graficky upravila S. Babušková.

řez A

řez B

▲ Schematizované řezy raně středověkým opevněním Pražského hradu: A – řez v severním traktu v pohledu od Prašného mostu. 1 – příkop z 9. století; 2 – dvojice příkopů před nejstarší dřevohliněnou hradbou (východní z nich náležel i k starší soustavě opevnění, západní byl patrně vybaven palisádou); 3 – těleso dřevohliněné hradby, rozšířené v 2. třetině 10. století o násyp při zadní stěně; 4 – románská hradba, založená do staršího příkopu; B – řez opevněním na jižním svahu Pražského hradu. 1 – hradba z počátku 10. století pod severním palácovým dvorkem; 2 – pozice mladší fáze dřevohliněné hradby; 3 – románská hradba s dochovaným prostorem knížecího paláce; 4 – hradba gotického parkánu. Podle podkladů I. Boháčové sestavila S. Babušková.

pražské kotliny byla monumentalita a mimořádnost metropole vznikajícího českého státu, která si své funkce udržela dodnes, ještě podtržena.

O nejstarším opevnění historického jádra Prahy máme přes intenzivní výzkum Pražského hradu i jeho podhradí dosud stále jen mizivé poznatky. Z nejstaršího opevnění hradu z 9. století známe jen příčné příkopy, které nejspíše v době prvního historicky známého knížete Bořivoje chránily knížecí rezidenci od západu i východu. Přetály ostroh přibližně v místech, kudy později probíhaly mladší linie opevnění. Příkopy dosahovaly až čtyřmetrové hloubky a byly nejspíše doplněny jednoduchou dřevěnou hradbou. Ochranu svahů ostrohu posilovala pravděpodobně palisáda, jednoznačné doklady její přítomnosti ale chybí.

O nejstarší fortifikaci osídlené plochy v centrálním prostoru dnešní Malé Strany, jehož středobodem je Malostranské náměstí, mnoho nevíme. Při archeologických výzkumech v blízkém okolí náměstí byly zachyceny části starých příkopů, které je možné stejně jako na hradčanském ostrohu datovat do období před rokem 900.

Informace o existenci opevnění raně středověkého podhradí Pražského hradu přinesly až archeologické výzkumy prováděné na Malé Straně od poloviny 90. let minulého století. Starší badatelé o fortifikaci podhradí neuvažovali a neměli k tomu ani důvod, neboť žádné písemné svědectví o raně středověkých hradbách se nedochovalo. Vývoj opevnění prostoru dnešní Malé Strany byl velmi složitý. Ukázalo se, že

▲ Schematizované řezy raně středověkým opevněním malostranského podhradí. Řez C – rekonstruovaná fortifikace pod vozovkou ulice Tržiště před čp. 555 s vyznačením hrady, jejíž pozůstatky byly odkryty pod podlahou sálu Baráčnické rychty (podle podkladu J. Havry); řez D – rekonstruovaná fortifikace pod vozovkou ulice Ujezd mezi kostelem sv. Maří Magdalény, v současnosti Muzeem hudby a domem čp. 389, před kterým byl objeven příkop opevnění; řez E – fortifikace v Nebovické ulici, příkop i hradba byly nalezeny pod podlahou přízemí domu čp. 459 (podle Havra – Trnly 2013b). Podle podkladů autorů sestavila S. Babušková.

jednotlivé odkrývané úseky fortifikace náležejí více liniím opevnění a že opevňovací práce probíhaly několik století. Postupem času se chráněný prostor neustále zvětšoval. Z nejnovějších výzkumů vyvozují někteří badatelé, že areál okolo Malostranského náměstí mohl být opevněn již kolem roku 800. Na jistější půdu se rozhodně dostáváme v průběhu 9. století, kdy byl vyhlouben příkop chránící jádro Malé Strany přibližně v linii mladších středověkých opevnění. Ani v tomto případě však rozsah fortifikačních vymezené plochy neznáme a nevíme ani, obdobně jako u Pražského hradu, jaký typ nadzemní konstrukce tento příkop doprovázel.

Neméně složitý byl vývoj opevnění Pražského hradu. Prvotní jednoduché opevnění hradu nahradily nové a tentokrát již monumentální hrady nejpozději na počátku 10. století. Nové opevnění bylo konstruováno zcela jiným způsobem. Ten se stal typickým pro hrady raně středověkých přemyslovských Čech. Zřejmě tehdy či o něco později byla poprvé hradbami obehnaná i méně morfologicky členitá západní část hradčanského ostrohu, pro osídlení příhodnější než jeho skalnatý východní výběh se sídlem panovníka a prvních církevních institucí.

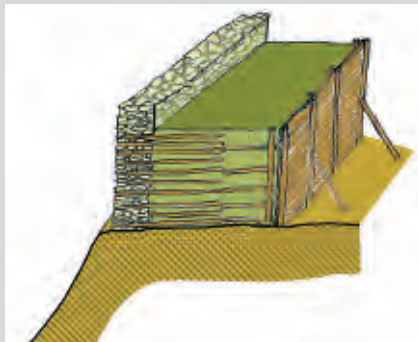
Charakteristickým znakem těchto hradeb, které bývají nazývány přemyslovského typu, byla čelní kamenná stěna. Hradby, někdy chybně označované jako valy, tvořilo mohutné hliněné těleso, dosahující šíře okolo pěti až šesti, někde i osmi metrů (např. některé úseky

hrady chránící malostranské podhradí nebo západní linie opevnění Pražského hradu). Hliněný násep zpevňovala dřevěná konstrukce. Jeho výška bývá odhadována nejméně na čtyři metry. Těleso bylo navrženo z místního materiálu – jílovitých hlín. Jeho těžba se tak rozhodně musela výrazně projevit v blízkém okolí. Při zcela hrubém odhadu vycházejícím z celkové délky opevnění (čtyři kilometry) a šířky hradyby pěti až osmi metrů by objem materiálu potřebný k její stavbě představoval až 100 000 m³. Materiál na stavbu byl získáván obvykle při hloubení příkopu, který se našel před hradbou.

Čelní svislá stěna raně středověkých hradeb byla zbudována z lomové opuky. Její šířka se místo od místa lišila, někde přesahovala i jeden metr. Vnější líc byl pravidelný, snad kvůli stabilitě jen mírně sešikmený. Čelní stěna byla provázána v určitých rozestupech břevny dřevěné výztuže s vlastním tělesem hradyby. Výjimečné jsou při bázi tělesa dochované i otvory či zbytky dřev dokládající, že tato dřeva propustovala až k největšímu líci zdi. Zadní stěna hradby byla konstruována různými způsoby, někde jsou doloženy sloupy, které držely stěnu z vodorovných klád nebo fošen, jinde postačil subtilnější výplet. Na některých místech tvořil bázi zadní stěny hliněný násyp se šikmým povrchem. Kámen pro opevnění – lomová opuka – byl též na blízkém Petříně a eventuálně na Strahově. Odkryv v severním traktu Pražského hradu (→2), kde se podařilo zastihnout příčné opevnění v celé jeho

šší, umožnil stanovit parametry jeho konstrukce. Je zřejmé, že výstavba čtyřkilometrového opevnění kolem hradu a jeho podhradí vyžadovala obrovskou koncentraci pracovních sil i stavebního materiálu a tedy i vysoký stupeň organizace práce. Hliněné těleso první fáze dřevohliněné hradby bylo vyztuženo dřevěnými rošty. Zdá se, alespoň podle spodních zkoumaných částí tělesa, že kmeny kladené příčně k jeho průběhu byly vybírány cíleně – dosahovaly často průměru 20 cm. Jejich měřitelná délka se pohybovala v intervalu dvou až tří metrů. Klády použité v konstrukci hradby byly kladeny vedle sebe do pásů, které místy zpevňovala dřeva podélná, kladená souběžně s čelní stěnou hradby. Podélná břevna se také kumulovala při dřevěné zadní stěně. Ve zkoumané části byl rošt kladen v úrovních po 10–30 cm nad sebou. Zadní stěnu staršího tělesa hradby zde tvořila subtilní vyplétaná konstrukce. Na několika místech v podhradí bylo zjištěno, že zadní stěna hradby byla zabezpečena dvojicemi svislých kůlů, které tvořily oporu pro vodorovně kladená prkna či kulatiny, z nichž se stěna skládala. Nelze zcela vyloučit, že na některých místech mohla být zadní stěna lemována či přímo tvořena i dřevěnou zástavbou a na Malé Straně též výrobními objekty pražských železářů (→VIII). Z dřevěné výztuže hradebního tělesa se často dochovalo pouze nepatrné zbytky v podobě rozložené dřevní hmoty. Přesto se na jednom místě v podhradí (ul. Tržiště) podařilo dokumentovat v úseku hradby dochovaném do výšky dva metry 13 úrovní roštů. Jejich počet při odhadované původní výšce tělesa 4 metry byl patrně dvojnásobný. Dřevěné prvky se v podmínkách Prahy zachovávají jen zcela výjimečně v místech bez přístupu vzduchu, kde je dlouhodobě zajištěna dostatečná a stabilní vlhkost půdy. Podle reliktů dřev pod 3. nádvořím Pražského hradu (→3) byla konstrukce hradby tvořena převážně kulatinami, výjimečně půlkulatinami. Téměř výlučně použitým druhem dřeva pro konstrukci nejstarších pražských hradeb je dub, zcela výjimečně jedle.

Příkopky raně středověkých opevnění dosahovaly značných rozměrů. Jižní část podhradí byla chráněna mohutným 12–15,5 metru širokým a více než šest metrů

▲ Rekonstrukce dřevohliněné hradby s čelní kamennou zdí chránící pražské podhradí v 10. století. Kresba J. Havrda, 2007, NPÚ Praha.

hlubokým příkopem, který přestal sloužit svému účelu v průběhu 12. století, kdy byl zaplněn. Příkop při hlavním opevnění hradu, chránícím rezidenci od západu, mohl dosahovat až 25 metrů celkové šíře a zanikl až při výstavbě románské celokamenné hradby, která byla do východní části příkopu založena.

Mohutné hradební těleso s pečlivě vyskládaným kamenným čelem vyzděným ze světlých opukových kamenů tvořilo patrně nepřehlédnutelnou dominantu sídla přemyslovských knížat, a snad právě tuto hradbu lze spojit s vůbec nejstarším popisem Prahy. Židovsko-arabský obchodník a diplomat Ibráhím ibn Jákúb popisuje roku 965/966 Prahu jako sídlo vystavěné z kamene.

Dřevohliněné hradby byly často opravovány, přestavovány a zejména rozšiřovány. Opevnění Pražského hradu prošlo prvou přestavbou již za vlády Boleslava I., nejspíše ve 30. letech 10. století. Propojit veškeré nalezené úseky raně středověkého opevnění či jeho opravy s konkrétními historicky doloženými událostmi je ale nad rámec možností archeologického poznání.

Základní konstrukce opevnění příliš změn nevykazuje, objevují se ale některé detaily, které nasvědčují tomu, že při přestavbách hradeb byly respektovány konkrétní podmínky každého místa. V mladších hradbách se objevují další typy výztuže, kromě jednosměrného roštu je doložena nepravidelná roubená konstrukce komorová. Často byla využívána starší, někdy dokonce i opracovaná dřeva. Tam, kde dřeva bývají dobře zachována, dokládá použití starších dřev i dendrochronologie. Různá stavební řešení se projevují hojně zvláště u zadní stěny opevnění. Kromě dřevěných svislých stěn nacházíme doklady zpevnění zadní části opevnění opukovými subtilními příčnými zídkami, které mohly vytvářet i jakési komory vyspané zemínou a kameny. Zadní stěna hradby mohla být i odstupňovaná, spodní stupeň byl na některých místech tvořen sešikmenou rampou. Mezi konstrukčními typy raně středověkého opevnění Pražského hradu se ale objevuje i hradba, jejíž těleso bylo vyzdíváno z lomového kamene spojovaného prostým jílem.

▲ Rekonstrukce části tzv. strategické stavby nalezené u jihozápadního rohu horního Malostranského náměstí v čp. 258, patrně součást raně středověké brány. Kresba M. Müller, NPÚ Praha (Ciháková 2009a).

Zatím nemáme jistotu, zda tvořila jen některé menší části opevnění, či zda byla touto technikou zbudována na nejmladší hradba kolem celého hradu. Pokud by tomu tak bylo, naskytá se lákavá možnost spojit výstavbu této kamenné hradby na jíl se zmínkou o renovaci hradeb Pražského hradu před rokem 1055, podle které kníže Břetislav „přestavoval hradby kolem dokola celého hradu Prahy“. Jistotu ovšem zatím nemáme. Tuto hradbu známe nejlépe ze severní linie opevnění hradčanského ostrohu, kde je jednoznačně vystřídána až románskou na maltu zděnou hradbou z pravidelného kvádříkového zdiva. Její báze byla dochována v šířce šesti metrů. Na některých místech byla dokumentována nejméně do výše tří metrů. Její původní výška musela být zejména v čelní části ještě větší. Shodnou technikou byla ve své druhé fázi zbudována i hradba přilehlé části hradčanského předhradí.

Na dnešní Malé Straně se s přestavbami hradeb zvěšoval opevněním chráněný prostor. Postupně vznikaly nové linie opevnění. Z nejstarších známe pouze příkopy. Nejstarší malostranská hradba byla nalezena severně od Mostecké ulice. Před touto fortifikační se v 10. století nacházelo dřevem zpevněné prostranství nejspíše využívané jako seřadiště obchodních karavan připravujících se k přechodu přes řeku po dřevěném mostě (→13). Ten se zřejmě nalézal severně od později postaveného Juditina mostu. Po zániku zmíněné starší hradby byla patrně někdy v průběhu 10. století vybudována nová hradba s roštovou konstrukcí a čelní zdi z lomové opuky, a to 20 m jižně od Mostecké ulice. Ještě na konci 10. či v průběhu následujícího století vznikla nejmladší část malostranské raně středověké fortifikace objevená archeology jižně od Maltézského náměstí. Nelze dokonce vyloučit, že se výše uvedená zmínka o stavbě hradeb Pražského

▲ Odkrytý jednoduchý rošt z dubových klád zpevňující těleso raně středověké hradby nalezené pod domem čp. 249 v Nerudově ulici. Foto J. Hlavatý, 2002, NPÚ Praha.

▲ Dochovaný úsek čelní zdi nejstarší raně středověké hradby pod 3. nádvořím Pražského hradu. Foto M. Semerád, 2014, ARÚ Praha.

▲ Destrukce zdi z velkých opukových kamenů tvořících původně čelo dřevohliněného tělesa hradby z 10. století. Kameny se zřítily na severní svah příkopu opevnění z 10. století. Zahradka domu čp. 249 mezi Nerudovou a Břetislavovou ulicí (Havrdá – Podliska 2003).

▲ Komerová konstrukce (vzadu) a rošt mladší raně středověké hradby zbudované zřejmě na počátku 2. třetiny 10. století a dochované pod 3. nádvořím Pražského hradu, výřez. © ARÚ Praha, č. neg. FT000103284.

▲ Opevněná plocha Pražského hradu se postupně rozšiřovala směrem k jihu. Tento proces lze sledovat pod 3. nádvořím. Snímek zachycuje výsek čelní stěny nejstaršího opevnění, odkryté pod hliněným tělesem mladší hradby, vzniklé snad ještě ve 30. letech 10. století. Čelo mladší hradby se nachází dále k jihu, mimo záběr snímku. Cihlové obvedivky slouží k ochraně prostoru s unikátně dochovanou dubovou výztuží opevnění. Foto Z. Kačerová, 2014.

hradu za vlády knížete Břetislava I. (1034–1055) může týkat i rozšiřování celé pražské opevněné aglomerace, a tedy i výstavby nové jižní linie hradby objevené jižně od Maltézského náměstí.

Zatím nebyla archeologicky doložena žádná z bran, kterými se muselo v 10. století vstupovat do opevněného hradu a podhradí. Na Pražském hradě je otázka hlavních komunikací a odpovídajících vstupních bran předmětem odborných diskusí, protože v nejstarším opevnění zatím žádná z bran objevena nebyla. O tom, že hlavní brána byla situována v západní linii opevnění probíhajícího přibližně v místech dnešního středního traktu mezi 2. a 3. nádvořím, není pochyb. Méně významnou bránu ve východním cípu hradu dokládá kronikář Kosmas, který zmiňuje útek části polské posádky „*po příkré cestě, které se obecně říká na opyši hradu*“, kde byli někteří z nich „*v úzké zadní brance ... umačkáni*“. Někteří badatelé zpochybňují existenci brány jižní, u zaniklé rokle, která členila jižní hradčanský svah. O možném přímém propojení hradu s malostranským podhradím nepochybuje, i když jeho doklady chybí. Předpokládaná komunikace spojující podhradí s panovnickou rezidencí mohla využívat zmíněnou jižní roklí, stejně jako tomu bylo v období románském, pro které máme doloženu a dodnes dochovanou bránu jižní při západním průčelí románského královského paláce. Zda další cesta z podhradí propustovala i opevněním vedoucím po hraně svahu někde v blízkosti napojení jižní linie hradeb podhradí na toto opevnění, nevíme. Propojení jednotlivých opevněných areálů pražské aglomerace však považujeme za více než pravděpodobné. Více informací máme o umístění tří hlavních vstupů do malostranského podhradí. Mimořádný význam pro situování nejvýznamnějšího vstupu do podhradí měl objev křižovatky komunikací a mohutné roubené stavby u jihozápadního rohu Malostranského náměstí. Tyto nálezy naznačují místo, kde se nalézala v 10. století jedna z hlavních bran do raně středově-

kého podhradí. K ní směřovaly cesty od západu a od jihu. Druhým klíčovým místem pro vstup do opevněného areálu byl západní konec dřevěného mostu přes Vltavu. Právě zde předpokládáme další z raně středověkých bran do podhradí. Nalézala se patrně někde v prostoru západní fronty Dražického náměstí. Z nálezů starobylých cest severně od Valdštejnské ulice je vyvozována existence třetí, tentokrát severovýchodní brány. Po rozšíření opevněné plochy o areál kolem pozdějšího Maltézského náměstí musela být v nejj jižnější linii opevnění zbudována jižní brána aglomerace. Předpokládáme, že stála přibližně v trase Nebovidské ulice.

Vyvrcholením fortifikační techniky raného středověku bylo zbudování celokamenné hradby na Pražském hradě. Hrad získal toto opevnění po roce 1135, za vlády knížete Soběslava. Tehdy byly hradby, podle zprávy Kanovníka vyšehradského, obnoveny po způsobu latinských měst. Hradba byla nad základem široká až tři metry. Líce mohutné zdi byly vyzděny z opukových kvádrů kladených do pravidelných řádků. Jádro zdiva hradby bylo tvořeno nepravidelně uloženými neopracovanými opukovými kameny zalitými maltou. V základovém zdivu je na několika místech dokumentováno zdění technikou značně nepravidelného, tzv. klasového zdiva, tvořeného šikmo uloženými plochými kameny. Hradba byla na několika místech zpevněna věžemi, v jihozápadním rohu, v jižní části hradu a na východě byly věže vybaveny branami, kterými procházely hlavní komunikace (→2). Vybudováním hradby a následnými terénními úpravami se výrazně rozšířila sídelní plocha hradu jižním směrem. Při hradbě postupně vyrůstala zástavba různého typu.

Literatura: Boháčová 1994; 2001; 2011; Blažková et al. 2015; Čiháková 1999; 2001; 2009a; Čiháková – Havrda 2008; Havrda 2008; Havrda – Tryml 2013b

PRŮVODCE PRAŽSKOU ARCHEOLOGÍÍ

Památky známé, neznámé i skryté

Editoři:

Ivana Boháčová
Jaroslav Podliska

Autoři:

Ivana Boháčová
Tomasz Cymbalak
Jarmila Čiháková
Zdeněk Dragoun
Jan Hasil
Jan Havrda
Petr Juřina
Vojtěch Kašpar
Filip Laval
Katarína Mašterová
Jaroslav Podliska
Veronika Staňková
Petr Starec
Miroslava Šmolíková
Michal Tryml
Martin Vyšohlíd
Anna Žďárská

Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, v. v. i.
Národní památkový ústav

Praha 2017

OBSAH

PRŮVODCE PRAŽSKOU ARCHEOLOGÍÍ. PAMÁTKY ZNÁMÉ, NEZNÁMÉ I SKRYTÉ

■ ÚVOD

O knize (aneb proč vznikl archeologický průvodce a co v něm lze nalézt) ■ Ivana Boháčová – Jaroslav Podliska	7
Archeolog ve městě a jeho metody výzkumu ■ Vojtěch Kašpar	11
Počátky archeologického výzkumu a péče o archeologické památky v Praze ■ Miroslava Šmolíková	17
Archeologie v historickém jádru Prahy od vzniku Československé republiky do roku 1989 ■ Ivana Boháčová	23
Současnost pražské archeologie v centru města ■ Jaroslav Podliska	29

I Přírodní podmínky a nerostné suroviny jako klíč k osídlení Prahy ■ Jan Havrda	33
--	----

■ HRADČANY ■ Ivana Boháčová

1 Kostel Panny Marie – nejstarší sakrální stavba v Praze ■ Ivana Boháčová	44
2 Raně středověké opevnění a severní trakt Pražského hradu ■ Ivana Boháčová	47
3 Památky pod dlažbou 3. nádvoří Pražského hradu ■ Ivana Boháčová	50
4 Rotunda a bazilika sv. Víta, klášter kostela Pražského a biskupský palác ■ Ivana Boháčová	54
5 Bazilika a klášter sv. Jiří na Pražském hradě ■ Katarína Mašterová	57
6 Prašný most ■ Ivana Boháčová	60
7 Pohřebiště, popravisko a kaple sv. Matouše na Loretánském náměstí ■ Ivana Boháčová	62
8 Klášter premonstrátů na Strahově ■ Zdeněk Dragoun – Jaroslav Podliska	65
9 Dům Tychona Brahe na Pohořelci ■ Michal Tryml	68

II Nejstarší opevnění Prahy ■ Ivana Boháčová – Jan Havrda	70
--	----

III Pohřbívání ve středověké Praze ■ Ivana Boháčová – Jan Havrda – Petr Starec	77
---	----

■ MALÁ STRANA A OKOLÍ ■ Jarmila Čiháková

10 Rotunda sv. Václava ■ Jarmila Čiháková	90
11 Kostel sv. Maří Magdalény kláštera magdalenitek ■ Jan Havrda – Michal Tryml	92
12 Bývalý kostel sv. Jana Křtitele v Oboře ■ Zdeněk Dragoun	94
13 Opevnění podhradí a dřevěná cesta v Mostecké ulici ■ Jarmila Čiháková	96
14 Kotlářovský dům s pozůstatky Juditina mostu ■ Zdeněk Dragoun – Jaroslav Podliska	99
15 Dům U Tří zlatých korun a městské opevnění ■ Tomasz Cymbalak – Jaroslav Podliska	102
16 Hrnčířská dílna ve Vlašské ulici ■ Jan Havrda	104
17 Zmizelý vltavský ostrov na Klárově ■ Jan Havrda	106
18 Románský dvorec na Petříně ■ Michal Tryml	108
19 Řetězový most Františka I. ■ Jan Havrda	110
20 Kostel sv. Filipa a Jakuba na Smíchově ■ Zdeněk Dragoun	112

IV Zaniklá architektura kostelů a klášterů ■ Zdeněk Dragoun	113
--	-----

■ STARÉ MĚSTO A JOSEFOV ■ Jaroslav Podliska

21 Můstek přes příkop staroměstského opevnění ■ Zdeněk Dragoun	125
22 Klášter křižovníků s červenou hvězdou a pozůstatky Juditina mostu ■ Zdeněk Dragoun – Jaroslav Podliska	126
23 Předmostí Karlova mostu na Křižovnickém náměstí ■ Jaroslav Podliska	128
24 Klášter klarisek a minoritů Na Františku ■ Michal Tryml	130
25 Betlémská kaple a její podzemí ■ Jaroslav Podliska	136
26 Kostel sv. Filipa a Jakuba ■ Jaroslav Podliska	138
27 Kostel sv. Vavřince v areálu kláštera dominikánek u sv. Anny ■ Zdeněk Dragoun	140
28 Kostel sv. Linharta ■ Jan Havrda – Zdeněk Dragoun	142
29 Kostel sv. Jana Křtitele na zábradlí ■ Jaroslav Podliska	144

30	Kostel sv. Valentina ■ Zdeněk Dragoun	146
31	Mariánské náměstí a kostel Panny Marie na louži ■ Michal Tryml	148
32	Dominikánský klášter sv. Klimenta ■ Jan Havrda	150
33	Klášter cyriaků s kostelem sv. Kříže Většího ■ Veronika Staňková	154
34	Románský dům Andělská kolej ■ Zdeněk Dragoun	156
35	Týnský dvůr (Ungelt) ■ Zdeněk Dragoun	159
36	Kostel Panny Marie před Týnem a jeho předchůdci ■ Zdeněk Dragoun	162
37	Raně středověké pohřebiště v Bartolomějské ■ Veronika Staňková	164
38	Středověká komunikace pod Platněřskou ulicí ■ Jan Havrda	166
39	Staroměstské náměstí a památky skryté pod jeho dlažbou ■ Jaroslav Podliska – Jan Havrda	168
40	Staroměstské smetiště ■ Zdeněk Dragoun	171
41	Kostel sv. Benedikta a komenda řádu německých rytířů ■ Michal Tryml	172
42	Zaniklé synagogy židovského města ■ Jan Havrda	174
43	Mikve u Pinkasovy synagogy ■ Michal Tryml	178
V	Pražské románské domy ■ Zdeněk Dragoun	181
VI	Cesty a veřejná prostranství v minulosti města ■ Jan Havrda – Jaroslav Podliska – Michal Tryml	185
VII	Vrcholně středověké a novověké opevnění pražských měst ■ Zdeněk Dragoun – Petr Starec	189
VIII	Výroba a zpracování kovů ve středověké Praze ■ Jaroslav Podliska	195
■	NOVÉ MĚSTO ■ Vojtěch Kašpar	201
44	Středověká osada u kostela sv. Petra na Poříčí ■ Vojtěch Kašpar	208
45	Náměstí Republiky v minulosti ■ Petr Juřina – Martin Vyšohlíd	212
46	Bývalá kasárna Jiřího z Poděbrad (Palladium) ■ Petr Juřina – Martin Vyšohlíd	215
47	Novoměstská Jáma ■ Tomasz Cymbalak	218
48	Židovská zahrada ■ Veronika Staňková	220
49	Gotické sklepy ve Spálené ulici ■ Tomasz Cymbalak	222
50	Kaple Božího Těla na Karlově náměstí ■ Jaroslav Podliska	225
51	Domy koželuhů v Jirchářích ■ Michal Tryml	228
52	Kostel sv. Bartoloměje ■ Anna Žďárská	230
53	Kostel sv. Jana Evangelisty na bojišti ■ Michal Tryml	232
IX	Odpad v životě města (studny, jímky, smetiště...) ■ Tomasz Cymbalak	233
X	Řemesla na Novém Městě pražském ■ Vojtěch Kašpar	236
■	VYŠEHRADEK A OKOLÍ ■ Ivana Boháčová	243
54	Osada na břehu Botiče pod Vyšehradem ■ Jaroslav Podliska	248
55	Palácové stavby středověkého Vyšehradu ■ Ivana Boháčová	250
56	Pozůstatky středověké baziliky sv. Petra a Pavla a románský „most“ ■ Ivana Boháčová	252
57	Raně románská bazilika sv. Vavřince a její předchůdce ■ Ivana Boháčová	254
58	Kostel sv. Pankráce ■ Michal Tryml	256
■	VELKÁ PRAHA – PROMĚNY PRAŽSKÉHO REGIONU OD PRAVĚKU PO NOVOVĚK ■ Jan Hasil – Miroslava Šmolíková	259
59	Hradiště Na Farkách ■ Miroslava Šmolíková	266
60	Hradiště Závist a Šance ■ Miroslava Šmolíková	268
61	Výšinné sídliště V Obůrkách ve Víně ■ Miroslava Šmolíková	272
62	Hradiště Zámka u Bohnic ■ Miroslava Šmolíková	274
63	Hradiště Hostivař ■ Miroslava Šmolíková	276
64	Šárecké údolí ■ Jan Hasil	278
65	Hradiště Butovice ■ Miroslava Šmolíková	280
66	Hradiště Královice ■ Jan Hasil	282
67	Hradiště Víně ■ Jan Hasil	284

68	Čimice ■ Filip Laval	286
69	Klášter benediktinů v Břevnově ■ Michal Tryml	290
70	Kostel Stětí sv. Jana Křtitele v Dolních Chabrech ■ Zdeněk Dragoun	295
71	Pohřebiště v Lahovicích ■ Miroslava Šmolíková	298
72	Zaniklá ves Litožnice ■ Jan Hasil	300
73	Bývalý cisterciácký klášter na Zbraslavi ■ Michal Tryml	302
74	Zaniklá tvrz Slavětice ■ Jan Hasil	305
75	Zaniklá ves Hol ■ Jan Hasil	306
76	Nový hrad u Kunratic ■ Jaroslav Podliska	308
77	Obléhačtí tábor před Novým hradem u Kunratic ■ Jaroslav Podliska	311
■	Hlavní archeologická období a kultury v Čechách	314
■	Významní pražští archeologové minulosti ■ Ivana Boháčová – Jaroslav Podliska – Miroslava Šmolíková	315
■	Abecední rejstřík lokalit	318
■	Slovníček odborných pojmů	320
■	Použité zkratky	322
■	Literatura a prameny	323
■	Resumé: Guide to Prague Archaeology: Known, Unknown, and Hidden Monuments	333
■	Autorský kolektiv	335